

Σιγά σιγά φύγανε και μείνανε τέσσαρες για τους δικούς παρηγοριά. Άλλοι πήγανε με το Γρηγόρη στου Ξενοφών το σπίτι και πήρανε τη γυναίκα του που 'χε προδώσει τον Κωστή. Εμείς πήγαμε κατά τις Αγιανές να βρούμε τον Τρύφωνα. Πράγματι τον βρήκαμε που τον είχαν κρεμασμένον με το κεφάλι στη γη. Τέτοια κάνανε.

Στο χωριό μάθαμε όλη την ιστορία. Ο διοικητής της Εθνοφρουράς που 'χε σχηματιστεί τελευταία για να μας χτυπήσουν θέλησε να βαφτίσει στο «πυρ», όπως λένε το μπουλούκι του γι' αυτό έβαλε τα τέσσερα τάγματά του σε καΐκια και τα έβγαλε στις Κυράς. Από κει χωριστήκαν τα τάγματα και προχωρήσανε στο χωριό από τέσσαρες μεριές. Δεν τους πήραν χαμπάρι οι δικοί μας γιατί εκείνη τη μέρα είχε φύγει η ομάδα που κρατούσε την περιφέρεια της Κυράς, γιατί ετοιμάζανε μιαν επιχείρηση στην Παλιοχώρα και πήρε θέση στο λόγγο για να 'ναι ξεκούραστη.

Την ίδια μέρα στείλαμε δέκα νομάτους στις Κυράς μην την ξαναπάθουμε. Οι άλλοι φύγαμε για το Λόγγο.

Σαν θάμπωσε, η ομάδα μας έπιασε τη ρεματιά που περνάει όξω απ' τους Μύλους και πάνω που 'βγαινε το φεγγάρι ήμασταν μέσα στα λιόδεντρα όξω απ' την Παλιοχώρα.

Πιάσαμε κάθε δυο απ' ένα λιόδεντρο ταμπούρι και περιμέναμε να χτυπήσουν πρώτοι οι βορινοί κι ύστερα να τους βαρέσουμε και μεις δεξιά, να τους βάλουμε σε δυο φωτιές για να μη μας κοπιήσουν πολύ. Τον αμαξόδρομο τον αφήσαμε ανοιχτό, για να πάνε κατά κει και να τους χτυπήσουν όσοι βρίσκονταν πάνω στη βίγλα.

Θα 'τανε όσαμε δυο μπόια ψηλά το φεγγάρι, βλέπουμε να 'ρχονται κατά πάνω μας τέσσαροι νομάτοι. Έκαναν κάμποσες δρασκελιές και στεκόντανε. «Σταθείτε βρε», ακούω μια φωνάρα. Όσο μπόι του 'λειπε, τόση φωνή είχε αυτός ο καπετάνιος μας. Σταθήκανε, ύστερα ξέκοψε ο ένας κι ερχόνταν κατά πάνω μας. Ετοιμάστηκε ο διπλανός να τον βαρέσει. «Ποιος είσαι βρε, σταμάτα ειδήμη θα σε βαρέσω...» ξαναφωνάζει ο καπετάνιος. «Εγώ είμαι...» και λέει τ' όνομα του καπετάνιου. «Ελάτε βρε παιδιά» τούτοι φανήκανε πριχού τους πάρουμε χαμπάρι, από πού στου διαόλου την τρύπα ξετρυπώσανε, ήτανε ο Σοφοκλής ψημένος άντρας.

«Μπήκαμε, μας λέει, μέσα χωρίς τουφεκιά. Φτάσαμε στο σταθμό τους χωρίς να φανούμε. Μπήκε μέσα ο Αναστάσης, δε βρήκε κανέναν. Τον πήραμε από πίσω και πήγαμε όλοι στην πλατεία, στ' ακρόσπιτα βάλαμε διπλοσκοπιές. Στείλαμε κι έναν δυο κατά τον αμαξόδρομο να δώσουμε χαμπάρι στους άλλους. Ύστερα χτυπήσαμε τις καμπάνες να συναχτεί όλο το χωριό στην πλατεία που θα μιλήσει ο Μαλέας. Φαμελιές φαμελιές μαζωχτήκανε, γέμισε ο τόπος. Ανέβηκε ο Μαλέας σ' ένα καφενεδοτράπεζο και είπε: “Πατριώτες εμείς πολεμούμε με τούτα τα παλιοτούφεκα που βλέπετε, πορπατούμε στα πουρνάρια και στις πέτρες χωρίς παπούτσια, κοιμόμαστε στις σπηλιές για το καλό του τόπου μας, για να δούμε μιαν άσπρη μέρα και μεις και τα παιδιά μας. Σ' αυτόν μας τον πόλεμο δεν έχομε κανέναν άλλο βοηθό όξω από σας χωριανοί. Α δε μας δώσετε σεις ένα κομμάτι ψωμί δε θα φάμε, α δε μας δώσετε κανένα κουρέλι δε θα φορέσουμε. Γι' αυτό και μεις σκοτωνόμαστε φχαριστημένοι και πολεμούμε με το δικό σας κουράγιο...”».

Είπε πολλά, στο τέλος ζήτησε τη συνδρομή τους, «ό,τι έχετε» τους είπε «ένα κομμάτι ψωμί, μια κάλτσα, λίγο λάδι». Οι χωριάτες πήγαν στα σπίτια τους και γύριζε ο καθένας με ό,τι είχε. Γεμίσαμε σαράντα σακούλες πράματα κι ένα γαλόφι λάδι. Τα φορτώσαμε σε βασταγερά και φύγαμε. Στο λόγγο κάμαμε τη μοιρασιά.

28. Όσους ζούνε να κλαίτε...

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΜΙΑ ΑΓΡΟΤΙΣΣΑ

α. Οι νύχτες καρφώνουνε

Ο ΚΩΣΤΑΣ είχε κατεβεί σύνδεσμος από το βουνό στο χωριό. Ήρθε απόσπασμα, αποκλείστηκε. Μια νύχτα έκανε να ξεκόψει απ' τους κήπους, του ρίξανε στα τυφλά τον πήραν δύο σφαίρες στην πλάτη, μα σύρθηκε, χώθηκε σε μια μικρή σπηλιά σ' ένα ρεματάκι, δε φαίνεται καθόλου. Έτρωγε χορτάρι, μασούσε κι έφτυνε. Ήρθε είδηση στη μάνα του, ποιος ξέρει ποιος της το 'πε. Τύλιξε στο μποξά της ρούχα και ψωμί, φόρεσε φανέλα δική του, πήρε πετρέλαιο γιατί έμαθε πως είχε κουφώσει απ' την ψείρα, μα σαν τον είδε δεν ήξερε ποιον έβλεπε: «Βρε Κώστα, Κώστα είσαι σύ;» «Εσύ 'σαι μάνα;» Πώς τον άλειψε, πώς τον έπλυνε, δεν είχε να τον κουρέψει να τον αλαφρύνει, πάλι ξανάρθε κι έφερε ψαλίδι, έφερε και χράμια τυλιγμένα πάνω της, για το κρύο, οι νύχτες καρφώνουνε. «Μάθε τα καθέκαστα», της είπε, «πού έχουνε μόνιμα καραούλια και από πού είναι τρόπος να περάσω». Και σαν καθάρισε λίγο το μέρος από εθνοφύλακες και χωροφύλακες, η πληγή του είχε θρέψει βγήκε πάλι στο βουνό. Σκοτώθηκε σε μάχη. Μας είπε η μάνα εκείνη: «Κόρες να μην κλαίτε πια τους νεκρούς, να κάνετε χαρές πως ησυχάζουνε, όσους ζούνε να κλαίτε...»

β. Η πιο καλή του φορεσιά

Πήγαμε στο τσαρδάκι για χειμωνιάτικα πρώιμα σκαλίσματα. Ήβραμε δυο. Ήτανε κίτρινοι, ακούρευτοι, φέρνομε τον κουβά του πηγαδιού, ανάβομε ξύλα, τους βγάλαμε κάλτσες και ποδήματα σιγά σιγά. Τα νύχια τους όλα πέσανε άμα τους ξυπολήσαμε. Τους πλύναμε. «Γυρίζετε στα βουνά για μας», τους λέγαμε κι αυτοί πάλι

παρακαλούσανε: «Μη μας κάνετε ζημιά». Θέλανε να μείνουμε κοντά τους και να πηγαίνουμε στο χωριό πολύ αραιά.

Τέλος φέραμε ρούχα του αδερφού μας, τα φορεθήκανε και σε 10 μέρες και νύχτες φύγανε. Εμείς τους αφήσαμε μια νύχτα καιρό, έτσι συμφωνήσαμε, ύστερα γυρίσαμε στο χωριό. Ήτανε η πιο καλή του φορεσιά μα κι αυτός εξορία, ποιος να στολιστεί και ποιος να γιορτάσει να φανεί πως λείπουνε... Για τα παιδιά δεν ακούστηκε αν γλιτώσανε, πιαστήκανε...

γ. Παιδί μ' γιατί σ' ανάλλαγο / στο αίμα βουτημένο

Σε μιαν αβραγιά κοντά στο χωριό σκοτώσανε το Δημητράκη της Τριανταφυλλιάς. Του φωνάζανε να παραδοθεί. «Σε σας να παραδοθώ;» τους φωνάζει αυτός και τραβά τον κρίκο της χειροβομβίδας του. Ξοπίσω του ήτανε κι ο Βαγγέλης, δεν είχε καταλάβει, δεν κρύφτηκε, αμάθητος, φρέσκος απ' το θρανίο. Τον είχανε χτυπήσει και τον περάσανε μεσ' απ' το χωριό βουτηγμένον στο αίμα του σα να τον είχανε βουτήξει σ' ένα λάκκο δικό του αίμα. Κι η μάνα του τον είδε απ' την πόρτα της και πού να την αφήσουνε να πάει κοντά, έπιασε λοιπόν ξεφώνιζε στην παραζάλη της, ακούς, του τραγουδούσε:

*παιδί μ' γιατί σ' ανάλλαγο
στο αίμα βουτημένο...*

Κείνο το τραγούδι και κείνο το τσίρισμα ποιος τ' άκουσε και δεν έκλαψε; Τ' απόσπασμα με τις σπρωξιές και με τις βρισιές τον τραβούσανε και κείνος βάδιζε σοβαρά και καμαρωτά, θαρρείς και τον ραίνανε τίποτα κουφέτα σα γαμπρός και κείνη λιγοθυμούσε και ξελιγοθυμούσε.

δ. Ανάργια τέτοια παλικάρια

Το Βασίλη τον σκοτώσανε χωριανοί του, πήγανε αρκετοί στη χώρα και είπανε πως αυτοί θα κυνηγήσουνε αντάρτες, μόνο να μην

τους εκτοπίσουνε τότες που σηκώνανε τα ορεινά χωριά, χαλούσανε μποστάνια, καίγανε δέντρα για να μη βρίσκουνε οι αντάρτες ούτε πράσινο φύλλο. Και σε μιαν ενορία «ύποπτη» που έβγαλε πολλούς αντάρτες μια κοπέλα την είδανε πως βαστούσε ψωμί. Την πήρανε ξοπίσω και την πετύχανε με το Βασίλη σε κάτι αγριαχλαδιές, σ' ένα χαντάκι, πήδησε αυτός σα λαγός, του ρίξανε, πετιούντανε απ' το 'να δέντρο στ' άλλο, ήτανε κοντός μα πολύ δεμένος και μπιστούσε σαν τόπι πάνω απ' τις βραγιές, ανάργια τέτοια παλικάρια, βαστούσε και την πληγή του, τον χτυπήσανε στο πλευρό, μα τον φτάζανε και τον σκοτώσανε με τα ματσούκια, τέτοιον άντρα.

ε. Μα το μαλλί του ως τις πλάτες σαν αρχάγγελος

Μια βραδιά μάς ήρθανε τρεις στο χωριό για να βαφτίσουνε νους συντρόφου το μωρό. Κάνανε κάτι τέτοιες κουτουράδες. Τους ανάμωσα στο δρόμο που γύριζα φορτωμένη. «Καλώς τη θεια», μου λένε. «Καλό να 'χετε γιε μ'» τους λέω και τραβήξανε και τραγουδούσαν κιόλας. «Πριν ακόμα βγούνε τ' άστρα ξεκινήσαμε...» του βουνού το τραγούδι.

Παρακεί που πηγαίναμε προς τη βρύση, ακουστήκανε τουφεκιές, στάθηκαν στον τόπο. Εγώ τους έφταξα, δε μου φανήκαν τα πράματα καλά, τι γίνεται; Απ' αγνάντια βλέπομε άξαφνα λάμψη απ' τα όπλα που ρίχνουνε. «Είναι στρατός», τους λέω, «είναι πολλοί». «Δικοί μας είναι θεια, μη φοβάσαι έχομε βάφτιση...» Αχ πώς την παθαίνουνε καμιά φορά τέτοια παλικάρια, κόρη μ' για να γίνει το κακό. Στο χωριό φτάνοντας ο ένας, ο μικρότερος κατηφόρισε μαζί μου, είμαστε γειτόνοι, πήγαινε πρώτα πρώτα να κουρευτεί, αραιό το μουστάκι του, μα το μαλλί του ως τις πλάτες σαν αρχάγγελος.

Πριν πατήσει το κατώφλι του κουρείου να ο αδερφός του λαχανιασμένος έτρεχε απ' την πέρα ρεματιά: «Να σκιστεί βρε η γης να σε καταπιεί, σκύλε», του λέει, «ο στρατός σάς έζωσε, σας στήνουνε παγίδα...»

«Ωχ καήκαμε. Θα μας κάψτε» βάλανε φωνή κάτι γυναίκες. Λοιπόν μπρος πίσω γυρίζει κατά την βρύση να πέσει στα χωρά-

φια να μη τον βρούνε κοντά σε σπίτι και κάνει ζημιά, τα σπαρτά τότες φουντωμένα έπεσε μπρούμυτα. Μα οι μέρες μεγάλες, καλοκαιράκι, πού να σκοτεινιάσει; Τον περιμένανε σαν που περιμένει κυνηγός, τον είδανε καθώς σαλτάριζε από ένα πεζούλι να πέσει κάτω απ' το χαλάκι, τα χάσανε μάλιστα στο πρώτο σάλτο, στο δεύτερο του ρίξανε με πολυβόλο, τον πήρε, πέφτει, κάνουνε καταπάνω του. Αυτός κυλίστηκε σ' άλλο χωράφι σταχυσμένο, εκεί το ήβρε το σκυλί τους τ' αφορεσμένο, είχε νυχτώσει πια. Ρίξανε πάνω του φακό θαρρούσανε πως ήτανε αντάρτισσα είχε μαλλιά καστανόχρυσα και σγουρά. «Δε λυπήθηκες μωρή τα νιάτα σου; Ποιανού είσαι;» «Είμαι άντρας βρε σαν εσάς», τους λέει και τους πετά χειροβομβίδα, μα δεν είχε δύναμη, δεν έσκασε και στη στιγμή τον εκτελέσανε. Πάλι τυχερός, δεν τον παιδέψανε.

Τον άλλονε τον πιάσανε με προδοσιά στης μάνας του και τον παιδέψανε δυο μερόνυχτα.

Ο άλλος δεν ακούστηκε πουθενά, θα κιότεψε χάθηκε. Είχανε κατεβεί σκαστοί απ' τον αρχηγό τους.

29. Αφού αγαπούσε τόσο τ' αντάρτικο, χαλάλι του

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΕΝΑΣ ΑΝΤΑΡΤΗΣ

α. Άνοιξε τη χούφτα σου, συντροφέακι

[Τα περιστατικά αναφέρονται σε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του στρατού στη Σάμο το 1949, εναντίον των ανταρτών]

ΤΟ ΑΡΑΠΑΚΙ ΕΒΟΣΚΕ ΓΙΔΙΑ, εκεί κατά το Πυργιώτικο δάσος. Είχε 25 δικά του, 16-17 χρονώ ήτανε, όμορφος, ζωγραφιά, σγουρομάλλης, μας ήρθε μιαν αυγή με τα ζωντανά του: «Πάρτε τα όλα, θέλω να 'ρθω με σας, δώστε μου τουφέκι». Ο πρώτος καπετάνιος μας του λέει: «Σε ξέρομε, είσαι καλό παλικάρι, μα είσαι ακόμα μικρός για τ' αντάρτικο, μείνε στο χωριό, κατέβα στα χαμηλά να βόσκεις να μη σ' έχουνε στο μάτι και σε τραβούνε οι Μάηδες, όπου κι αν είσαι θα 'σαι δικός μας, χρειάζεσαι». «Σκοτώστε με, δεν πάω πίσω στο χωριό, δε φεύγω από δω, σκοτώστε με καλύτερα».

Έγινε αντάρτης απ' τους καλούς καλούς και φτεροπόδαρος. Εκεί τον έβλεπες στην κορφή του Λαγαρού, εκεί τον άκουγες στους Μαχαλάδες, σύνδεση, εντολές αυτός, άπιαστος, ακούραστος, με το τουρβαδάκι του.

Είχανε βγει την άνοιξη στρατός πολύς, άδεια τα χωριά πουθενά δε βρίσκαμε ούτε ψωμί, ούτε μαθαίναμε τίποτα γυρίζαμε από κρύφτρα σε κρύφτρα κι οι τραυματίες μας σηκωτοί από σπηλιά σε σπηλιά. Ξεκίνησε το Αραπάκι να πάει σύνδεση στα κάτω μαντριά σε κάτι φίλους τσοπάνηδες. Κείνη τη μέρα πιασμένα όλα τα περάσματα, ενέδρες παντού άναψε το βουνό, πυροβολικό κι από στεριάς κι από θάλασσα. Είδαμε και αργούσε να γυρίσει το παιδί. Μου δώσαν διαταγή να κατέβω σ' αναζήτησή του. Ήξερα καλά τα

μέρη εκείνα. Τον ήβρα σε κάτι πευκαρούλια ψηλά κι αραιά. Είχε περάσει ένα ξέφωτο και τον σημάδεψανε φαίνεται από κατάντικρυ. Τον ήβρανε τα βλήματα στο κούτελο. Ήτανε πεσμένος ανάσκελα και το χέρι του σφιχτό σφιχτό. «Άνοιξε τη χούφτα σου, συντροφάκι», του μιλούσα και τον ξάπλωσα όμορφα σα να 'τανε κοιμισμένος. Μέσα στη χούφτα είχε σημείωμα, ετοιμαζόντανε να το σκίσει φαίνεται μπας και τον πιάσουνε. Άμα νύχτωσε καλά καλά πήγαμε και τον θάψαμε. Τον κλάψαμε.

β. Ο Μανόλης έπεσε μιαν αυγή σ' ενέδρα

Ο Μανόλης έπεσε μιαν αυγή σ' ενέδρα. Όξω απ' το χωριό σ' ένα γκρεμό από κάτω. Τον πληγώσανε βαριά στο στήθος δεν είχε ζωή και τον αφήσανε.

Μαθεύτηκε στο χωριό του. Το πώς τα μάθαινε ο κόσμος ήτανε ν' απορείς. Τώρα ξεκινήσανε οι δυο αδελφές με μια μπουκάλα οινόπνευμα. Τις πήραν είδηση στο χωριό. Οι Μάηδες κατά πόδι με ξιφολόγχες τις φοβερίσανε, τις χτυπούσανε, αυτές τρέχανε, στιγμή δεν σταματούσανε. «Σκοτώστε μας» φωνάζανε. Πήρανε το μονοπάτι τρέχοντας κι άμα φτάσανε αυτός ανάσαινε ακόμη. Τις γνώρισε, τον πήρανε, η μια στην αγκαλιά τον σήκωσε, η άλλη τον έπλυνε με το οινόπνευμα. Δεν ήτανε να μετακινηθεί, σπάσανε κλαριά σκληρά, του κάνανε κρεβάτι από βελανιδιά σκληρή και τον ακουμπήσανε. Του λέγανε λόγια τέτοια ωραία, εκείνος δε μιλούσε μα τα μάτια του τρέχανε. Τις γνώριζε ακόμα, κι ύστερα ξεψύχησε. Τον αφήσανε εκεί και τη νύχτα κατέβηκαν οι αντάρτες και τον θάψανε.

Πάλι αυγή χτυπήσανε και τον Κ. μέσα σε περιβόλι. Άμα γυρίσανε οι Εταξήτες στο χωριό και είπανε πως τον σκοτώσανε, η αδελφή του άρπαξε σεντόνι καθαρό και οινόπνευμα. Την μια ώρα τον δρόμο τον έκανε με μιαν ανάσα. Τον ήβρε με τα αίματα. Την γνώρισε και κείνος. Του έπλυνε το μούτρο, την πληγή, ολόκληρη ριπή τον πήρε. Ξέσκισε το σεντόνι, τον επίδεσε, ξεψύχησε στα χέρια της. Αυτοί οι δυο είχανε την τύχη αυτή και πεθάνανε σε χέ-

ρια δικά τους. Δεν ξέρω ποιος τον έθαψε. Η αδελφή του άμα γύρισε στο χωριό την χουγιάζανε, την κυνηγήσανε, στο σπίτι της πήγε ο ενωμοτάρχης είπε της μάνας του: «Τόση ήταν η παλικαρωσύνη του, τον σκοτώσαμε». «Αφού αγαπούσε τόσο τ' αντάρτικο, χαλάλι του». Από το σόι τους χαθήκανε τρία ξαδέρφια πρώτα, όμορφα όλα, παλικάρια πρώτα.

γ. Εμάς οι σκύλοι δε μας γαυγίζανε

Είχα περάσει απ' το χωριό μας μια νύχτα, κουρασμένος πολύ, γυρίσαμε από μεγάλη περιοδεία περπατώντας πότε τον ίσιο δρόμο, πότε απ' τ' αμπέλια –ήτανε φουντωμένα μα χωρίς καρπό. Στης πεθεράς μου το σπίτι έφαγα ό,τι βρέθηκε, μου δώσανε κι ένα χραμάκι να πάω για ησυχία να κοιμηθώ στη σπηλιά. Καθώς τραβούσα πήρε τ' αυτί μου πως πετάζανε πέρδικες. «Κάποιος μ' ακολουθά είπα, δεν τις σήκωσα εγώ...» μα προχώρησα τρύπωσα στη σπηλιά έστρωσα και κοιμήθηκα. Ξυπνώ, ακούω από μακριά σκύλους, γαυγίζανε, ήτανε μαντριά πιο πάνω, λέω: «στρατός», εμάς οι σκύλοι δε μας γαυγίζανε, όποιος θέλει ας το πιστέψει, μόνο χωροφυλάκους και στρατιώτες. Μπήκα πάρα μέσα. Μάλιστα το χραμάκι απόμεινε, φορούσα τη χλαίνη, απόμεινε στρωμένο. Άκουσα ομιλίες, λίγο λίγο πλησιάζανε. Μέσα η σπηλιά στένευε, δυο βράχοι ορθοί, σαν κομμένοι με μπαλνταδιά και γυαλιστεροί, αφήνανε μια σκισμάδα ίσα να στριμωχτείς να περάσεις. Περνώ από κάτω χάος, δεν φαίνεται τίποτα, σκοτάδι πίσσα, δίνω μια κι όπου πέσω –παρά να με πιάσουνε. Έπεσα μαλακά, άμμος και λάσπη, κάποιο νερό στάλαζε, από μια τρύπα έφεγγε κιόλας φως. Έσκυψα να δροσίσω το στόμα μου, το στόμα μου ξερό, τους ακούω τώρα στέκουνε στο έμπα της σπηλιάς, συζητούνε για μένα: «Πού να 'ναι κρυμμένος, δεν περνά ούτε φίδι πάρα μέσα...» Βλαστημάνε που δεν τους δώσανε χειροβομβίδες, τους μπέρδεψε το χραμάκι: «Εδώ είχε γιατάκι ο κερατάς πού θα μας πάει, στο ρουμάνι κρύβεται...» Φύγανε. Πήραν και το χραμάκι. Εγώ καλά έπεσα, τώρα πώς βγαίνουνε πάνω; Έβγαλα τις αρβύλες, πού να

πιαστείς, έκανα πάνω λίγο λίγο και πάλι έπεφτα. Τσατώ ένα σπύρτο, είδα λίγη λίγη προεξοχή πάνω απ' το κεφάλι μου, πετώ μια δυο φορές το λουρί του αορτήρα του όπλου σα θελιά, με τα πολλά έπιασε, κολλώ στο βράχο να μην πέσει όλο το βάρος στο λουρί, λίγο λίγο με τα δάχτυλα, με τα γόνατα τραβιέμαι πετώ μπροστά το 'να χέρι και πιάνομαι στο ίσωμα της σπηλιάς, βρέθηκα πάλι μέσα. Ζάρωσα. Σα νύχτωσε καλά τράβηξα.

Στο χωριό αυτοί δείχνανε το χραμάκι και λέγανε πως με σκοτώσανε.

δ. Ο άγνωστος ήρωας

Εκείνον το χρόνο είχανε φέρει 10.000 στρατό. Τρίτος χρόνος που βαστούσε ο εμφύλιος πόλεμος, στενεμένο καλά καλά τ' αντάρτικο, τα ορεινά χωριά ερημωμένα, οι δρόμοι μέσα χορταριασμένοι, κατώφλια, σκαλοπάτια βουλιάζανε, παράθυρα σπασμένα, πόρτες ανοιχτές. Περνούσαμε τη νύχτα η καρδιά μας έσφιγγε, πες πως δειλιάζαμε, αγριεμός το άδειο χωριό, τις οικογένειές μας άλλες τις σηκώσανε φυλακή, άλλες ξετοπισμένες – κοντά σ' εμάς κι οι δεξιοί– τα ζα όλα σκόρπια, ψόφια.

Είπε σε σύσκεψη ο αρχηγός μας – κεφάλι αυτός, άσε πια καρδιά και παλικαριά– λέει, πρέπει να βρούμε τρόπο να τραβήξουν αυτοί στρατό να τον ρίξουν κι αλλού. Λοιπόν έλαβα διαταγή εγώ κι άλλοι τρεις να πάμε στην περιοχή της πρωτεύουσας να φανούμε, ν' ακουστούμε σα να 'μαστε και πολλοί. Κινήσαμε λοιπόν ράχη με ράχη μια νύχτα περπατήσαμε τη μέρα κρυφτήκαμε, άλλη μια νύχτα περπατήσαμε, αφήσαμε πίσω τα δυο χωριά τον αμαξιτό φτάσαμε στον κάμπο, πέσαμε στη ρεματιά που ξέραμε ξεκουραστήκαμε, την άλλη νύχτα ήθελε να κάνουμε σύνδεση. Εγώ είχα το πρόσταγμα, ήξερα το μαντρί που θα πάω. Έτυχε όμως ένα έκτακτο. Την ίδια νύχτα ήρθε στο γιαλό ένα καϊκι, πήγανε στον τσομπάνο εκείνον στο μαντρί του τέσσερις ξένοι, τάχα Χιώτες αντάρτες που ξεφύγανε και γυρεύανε σύνδεση να βγούνε στο βουνό. Έξυπνος ο τσομπάνος τους έδιωξε: «Τι θέλετε και μ' ανεκατεύετε,

με ξέρετε καλά ποιος είμαι, ποιος σας έστειλε να με κάψετε;» Τους έδιωξε. Ρίχνει ξοπίσω τους 3-4 χειροβομβίδες, είχε ολόκληρη κάσα ιταλικιά στο κατώι του. Αυτός ο άνθρωπος είναι ο άγνωστος ήρωας, αυτός έπειτα μας οδήγησε σε κάτι γκρεμνά σε αποθήκη με πυρομαχικά ιταλικά –θησαυρός, πες πως αυτός μας όπλισε ίσαμε 4-5 βδομάδες κουβαλούσαμε. Είχαμε κάνει επίταξη όλα τα μουλάρια στα ορεινά χωριά, κάναμε τόσες διαδρομές και δεν πήρε είδηση κανένας. Τ' όνομα του ανθρώπου αυτουνού δεν το ξέραμε ούτε μεις, ως τώρα με ψευδώνυμο τον μελετούμε. Ήρθαν έτσι τα πράγματα ένα γεια σου δεν άκουσε. Φτάνει πως γλίτωσε... ας είναι που γλίτωσε...

Τέλος ακούγαμε όλη νύχτα ύποπτη κίνηση, ακούσαμε τις χειροβομβίδες –λουφάξαμε. Είχε τελειώσει κι η τροφοδοσία μας. Τι τροφοδοσία; Καρυδάκια, σταφίδες. Τη μέρα τον πήρανε στο χωριό, επειδή λέει έκρυβε όπλα. Τους έδωσε να καταλάβουνε πως είχανε ξεπέσει εκεί Χιώτες κι επειδή τους έδιωξε που γυρεύανε σύνδεση, μα ήτανε χωροφύλακες μεταμφιεσμένοι, αυτοί τώρα γελάσανε και τον αφήσανε.

Γίνηκε τέλος σύνδεση και με μας, είπαμε ό,τι έπρεπε να πούμε, μας έδωσε γάλα, τυρί, μας πληροφόρησε για φυλάκια και μπλόκα γύρω απ' την πρωτεύουσα. Χωρίσαμε τότε καθένας από άλλη κατεύθυνση και τραβήξαμε.

Ανέβηκα εγώ απ' την πίσω μεριά στον Άι-Λια, η καρδιά μου πετούσε ήτανε τα μέρη γνώριμα, ομορφιές, ερημιές. Ξάπλωσα στα πουρνάρια όλα γύρω γύρω τα 'βλεπα. Το βράδυ κατέβηκα στη γειτονιά μου, χτύπησα πόρτες, ζήτησα ψωμί. «Μας έκαψες, τι να σου κάνουμε...» «Θέλω ψωμιά πολλά, είμαστε πολλοί... Μη μαρτυράτε πουθενά για να μην πάθετε...» Ήξερα εγώ πως ήθελε να γίνει μεγάλο κουτσομπολιό, νοικοκυραίους και νοικοκυρές όπου ζητούσα τους είχα ξεδιαλεγμένους. Φορτώθηκα ό,τι φέρανε, τράβηξα μέσα σε μια γνώριμη ρεματιά, πήγα σ' ένα μικρό εξοχικό ενούς συγγενή μου, πολύ μοναχικό ήξερα και το κλειδί σε πέτρα τ' άφηνε από κάτω. Ξεκλείδωσα, έφαγα καλά και κοιμήθηκα. Στις 4 μέρες από τότε που χωρίσαμε είχαμε συνάντηση σε

κάποιον παλιό μύλο, βρεθήκαμε και πάλι, χωρίσαμε και πιάσαμε πάλι καθένας άλλο δρόμο. Είχανε κάνει κι οι άλλοι πάνω κάτω τα ίδια. Γυρεύαμε τώρα το αρχηγείο και τις μονάδες μας στο βουνό, είχανε γίνει επιχειρήσεις και μετακινήσεις. Αλλά το κόλπο έπιασε, πως τάχα θα κυκλώσουνε οι αντάρτες την πρωτεύουσα. Μετακινηθήκανε οι μισές και παραπάνω δυνάμεις του στρατού προς τα εκεί. Από στεριάς κι από θαλάσσης, φορτηγά και αρματαγωγά τους μεταφέρανε. Δώσαμε αναφορά για την αποστολή μας.

ε. Ο κλοιός στενεύει, παραδοθείτε

Μας είχανε στενέψει για καλά. Είχανε φέρει καινούριες ενισχύσεις μάηδες, εταξίτες, δυο περιπολικά βομβαρδίζανε απ' τη θάλασσα, δε βρίσκουνε στόχο μα έπιανε φωτιά το ρουμάνι. Τα χωριά όλα μπλόκο, έχουνε στήσει μεγάφωνα μέρα νύχτα φωνάζουνε: «Ο κλοιός στενεύει, παραδοθείτε».

Γίνηκε σύσκεψη στον Ελατιά, συζητούνε οι αρχηγοί κι απ' τα δυο συγκροτήματα κι οι αντιπρόσωποι. Εμείς ένα γύρω άλλοι καθισμένοι, άλλοι ξαπλωμένοι ακούμε. «Θα χρειαστεί να θυσιάστουνε 5-6 παιδιά ν' ανοίξουνε δρόμο», είπε ο Λ. «Άδικα θύματα», λέει ο Σ. «και συ να μπεις μπροστά δε βγαίνει τίποτα, οι πολλοί πώς περνούνε;» Ο δικός μας καπετάνιος φωνάζει δυο χωριανούς του –αυτουνού το βουνό, σα δικό του, είχε τα κοπάδια του εκεί χειμώνα καλοκαίρι– κάνει προς τα κάτω, σκύβει, μας δείχνει ένα μονοπατάκι, τι μονοπατάκι... ένα σύρμα των κατσικιών, ίσια ίσια που άσπριζε, μας λέει: «Πιάστε από δω, θα βγήτε στο μετερίζι, να τραβήξει ο ένας μπρος να κολλήσει στον Ασπρόλιθο πάνω απ' τον γκρεμό και θ' αφουγκραστεί αν είναι το μέρος από κάτω καθαρό, ρίξτε και καμιά πετρίτσα, κάτι θ' ακούστε αν υπάρχει σκοπός. Κι αν είναι καθαρό το μέρος ελάτε να μας δώστε είδηση». Όπως κι έγινε, πάω πρώτος, πετώ πέτρα ησυχία, έπεσε κούφια μεσ' στα κλαριά, βγαίνω πιο πάνω ησυχία, ούτε πουλί. Τρέχομε πίσω, αμέσως σηκωθήκανε να προλάβουμε πριν φέξει. Ακολουθήσανε όλοι. Μεσάνυχτα βρεθήκαμε στην πέρα πλαγιά, ούτε

τσακάλι δε μας μυρίστηκε. Ο δικός μας καπετάνιος μάς χάραξε πάλι πορεία: «Στο Μεσόρεμα, στον από κει όχτο θα βρήτε μια μεγάλη κερασιά. Εκεί θα κάνετε λούφα όλη μέρα, θα ιδήτε και το πέραςμα προς Άι-Γιαννιώτικα...» Ύστερα χωρίσανε οι ομάδες, βαδίσαμε. Την ήβραμε την κερασιά θεόρατο δέντρο, πάνω στην εποχή της, κλαριά και καρπός αγγίζανε χάμω. Ως 50 και περισσότεροι λουφάξαμε από κάτω, άλλοι πιάσαν τα πουρνάρια, δεν της απόμεινε κεράσι ως το βράδυ, κάμποσοι χαλαστήκανε. Με το σούρουπο κινήσαμε, ξεφύγαμε το κύκλωμα. Θα την κάνουμε χρυσή καμιά φορά εκείνη την κερασιά.

στ. Παρά να τις φάνε τ' αποσπάσματα

Είχανε πείνες μεγάλες εκείνον τον καιρό, μας είχε στείλει ένα τσουβαλάκι σιταράκι ο καλόγερος. Το βράσαμε, ρίξαμε μέσα κι ένα χαρτί από παστές σαρδέλες ν' αρμυρίσει, ψωμί δεν είδανε τα μάτια μας 15 μέρες. Λέει ο καπετάνιος μας: «Πάτε στο μαντρί και πείτε του γέρου να σας δώσει πεντ' έξι προβατίνες». Ήτανε από κείνα τα χωριά, είχανε τα μαντριά στα ψηλώματα. Πάμε, φέρνουμε πέντε προβατίνες κάτι ζωντανά ήμερα, με την ομιλία του γέρου μεγαλωμένες. «Σφάξτε τις» λέει ο καπετάνιος. Εκείνος παραμέρισε. «Να φυλάξουμε καμιά νάχουμε;» «Σφάξτε τις, φάτε, χορτάστε». Ξοπίσω να κι ο γέρος μ' άλλες πέντε. «Πάρτε τις κι αυτές». «Καλά το σκέφτηκες πατέρα, παρά να τις φάνε τ' αποσπάσματα». Τις σφάξαμε κι αυτές, τέτοια ήμερα ζα, τα μάτια τους βουρκωμένα και δακρύζανε μέσα σε κείνο το μακελιό.

ζ. Μπράβο, είσαι παλικάρι και τη νίκησες τη γριά...

Μας είχανε πιασμένους τότες, μας πήγαν στο χωριό. Ήρθαν κάμποσες γυναίκες απ' το χωριό, φέρανε τίποτα να φάμε, είμαστε μέρες νηστικοί. Πριν πιαστούμε ήρθε κι η θειά Βγενιά έφερε ψωμάκι ζυμωτό, πίτα, ο πρώτος σκοπός την άφησε πέρασε, ο δεύτερος ο κοντινός μας ήτανε Μάης, τη σταματά: «Τι βαστάς; ποιανού τα

πας;» Κι άμα του είπε τ' άρπαξε και τα πέταξε. Τα 'βλεπα όλα εγώ, ήμουνα στο παράθυρο του σπιτιού που μας φυλάγανε. «Μπράβο, του φώναξα, είσαι παλικάρι και τη νίκησες τη γριά...» μια σεβάσνια ήτανε μ' άσπρα μαλλιά κάτασπρα. Έφυγε η καημένη.

Άμα πια μας αφήσανε με τα μέτρα ειρηνεύσεως, γύρισα στο χωριό. Συνήθιζα κι έβγαινα στα πουρνάρια, εξοχή και ξάπλωνα στο χορτάρι, άλλο τίποτα δεν ήθελα. Και κάποιο μεσημέρι εκεί που ήμουνα ξαπλωμένος ακούω φωνές: «Βοήθεια, βοήθεια». Πετάχτηκα, σημάδεψα το μέρος πάνω στο βουνό, σ' ένα μονοπατάκι που κατέβαινε απ' το δάσος, από κει έβγαινε η φωνή. Έπιασα τον ανήφορο τρεχάλα ίσα πάνω, ίσαμε μια ώρα πάνω, έπεσα σε βατώνες, σε ρουμάνι απέραστο, φτάνω και βρίσκω έναν που τον είχε πλακωμένον το μουλάρι, το μουλάρι φορτωμένο ξύλα ίσα ίσα που ανάσαινε. Είχα μαχαίρι κόβω τις τριχιές, λευτερώνω το μουλάρι, ξανασηκώνω σιγά σιγά να μην πατήσει τον άνθρωπο, σκύβω τότε κουνώ, του δίνω 2-3 στα μάγουλα, ήρθε στον εαυτό του με κοιτά «εσύ 'σαι;» «Εγώ είμαι». Έπιασε τα κλάματα, ήταν ο Μάης εκείνος.

Έπειτα έστειλε τη γυναίκα του να μας κάνουνε τραπέζι στο καφενείο, με κέρασε, «δε θέλω τίποτα» του λέω, «μόνο να μάθεις ποιους φύλαγες τότες. Βαστούσες όπλο και φύλαγες μη σου πατήσουμε το καλύβι που το 'χτισες έναν έναν τοίχο, για μπας είχες και τίποτα φάμπρικες, τίποτα καμινάδες ψηλές που καπνίζουνε και δεν το ξέραμε... να μάθεις...»

Άμα μεθούσε, από ανέκαθεν έκανε κακό μεθύσι, τον δένανε να τον πάνε σπίτι του. Άμα έβλεπε όμως εμένα έπεφτε και μ' αγκάλιαζε κι έκλαιγε, τον τραβούσα σαν το πρόβατο.

30. Κρατούμενος υιός συμμορίτου 9 μηνών

ΕΓΡΑΨΕ ΜΙΑ ΑΓΡΟΤΙΣΣΑ

ΑΡΧΗ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ καμιά πεντακοσαριά γυναίκες σε αποθήκη με καμιά 40αριά μωρά από 7 μηνών έως 2 ετών. Η αποθήκη αυτή είναι όλη ένα δωμάτιο με δυο παλιές πόρτες και με δίχως παράθυρα. Όταν είναι ν' αλλάξει καμιά πρέπει οι άλλες να κρατούν σε-ντόνι. Το φαγητό είναι άστα... Αν τρεις γυναίκες πάρουν έναν κεσέ γιαούρτι ή μια φρατζόλα ψωμί είναι πολύ καλά. Τα μωρά όμως τι να φάνε και με τι να τους ετοιμάσεις; Δώσαμε σκουλαρίκια για ένα ψωμί.

Οι μέρες περνούν γεμάτες αγωνία. Οι επιχειρήσεις τους ήρθαν ανάποδα, σε μας ήρθαν να ξεθυμάνουν οι άγριοι. Ο επικεφαλής της φυλακής αξιωματικός μ' ένα μπαστούνι που το φέρνει συνέχεια βόλτα, φοβερίζει και βρίζει με τα χειρότερα λόγια, οι ακόλουθοί του με το χέρι στη σκανδάλη: «Θα σας περάσω τα άντερα στο λαιμό», φωνάζει και καθώς φωνάζει πετιούνται τα νεύρα του δικού του λαιμού έξω. Ανάσα δεν ακούγεται, τα μωρά ζαρώσαν. Μας λέει: «Θα πούμε πως κάνατε στάση και θα σας σκοτώσουμε όλες». Και να μια γυναίκα που σηκώνεται με μια κωμική έκφραση, είναι τόσο κωμική, κοντή, χοντρή και λίγο κουτσή με μια τόλμη, απ' την άκρη στην πόρτα του λέει: «Να μας σκοτώσεις... μια φορά πεθαίνομε, αλλά δεν είναι κρίμα να πάω στον άλλο κόσμο με δόντι χαλασμένο; Να μου δώσεις άδεια να το φτιάξω». Και του δείχνει ένα δόντι που ήταν άστα, πολύ μεγάλο και όχι στη σειρά με τ' άλλα δόντια. Μα έτσι τον έκαμε να γελάσει κι αφού γέλασε πήρε τα παλικάρια του κι έφυγε. Πήγαμε όλες κοντά της και την ρωτήσαμε πως το σκέφτηκε κι εκείνη μας είπε πως το γέλιο ήταν το πράγμα για να νιώσει κι αυτός άνθρωπος.

Είχαμε μια κοπέλα έως 19 χρονών, που την είχαν χτυπήσει με μια αρβύλα στο στήθος. Ήταν πολύ ωραία και καλή, χρυσή καρ-

διά, την έλεγαν Ιωάννα. Κοιμόμασταν μαζί πάνω σε μια κουβέρτα. Δεν έχει πει ποτέ πως δεν αισθάνεται καλά, πάντα ήταν καλά. Μια μέρα μόνο που την πόνεσε το στήθος της εκεί που είχε σκύψει και φυσούσε για να πιάσει η φωτιά και αυτά τα χλωρά φυλλάκια πώς να πιάσουν τα σκασμένα, από το στόμα της πετάχτηκε αίμα μα τόσο πολύ και με τόση ορμή, σα βρύση. Τα παιδιά παίζανε με χώματα δίπλα της. Ήταν χλωμή σαν το θειάφι. Την σηκώσαμε και την πήγαμε μέσα, έτρεμε, είχε πολύ φοβηθεί. Η στενοχώρια μας ήταν μεγάλη εκείνο το βράδυ. Δεν έκλεισε μάτι, ήθελε να πάει σε μιαν άκρη μόνη της. Δεν την αφήσαμε, φωνάζαμε, φωνάζαμε γιατρός πουθενά. Σε καμιά δεκαριά μέρες, όταν πήγε να πλυθεί ένα πρωί πάλι της ήρθε αιμορραγία, μα τόσο πολύ που η κουζίνα έγινε κόκκινη στο αίμα, δεν είχε κουράγιο ούτε να σηκώσει το κεφάλι της, λες και ντρεπόταν. Την πήρε κάποια στην αγκαλιά της κι ο κύριος αξιωματικός τής έδωσε άδεια για το νοσοκομείο. Έστειλαν έπειτα να απολυμάνουν το μέρος, ρίξαν από πάνω ακάθαρτο πετρέλαιο και χάσαμε την Ιωάννα. Στο νοσοκομείο σε λίγο καιρό πέθανε, κρίμας την κοπέλα, την κλάψαμε κι αυτή.

Σε λίγες βραδιές τη νύχτα μάς έφεραν γιατρό για να ιδεί τις άρρωστες. Αρχισε μία να βήχει και σιγά σιγά το βήξιμο έγινε τόσο μεγάλο, που ο γιατρός έφυγε βρίζοντας, δεν κοίταξε καμιά. Όταν αρρώσταινε καμιά για να της βάλουμε βεντούζες, της βάζαμε με τα τσουκάλια από το γιαούρτι.

Δυο παιδιά άρρωστα με 40 πυρετό, ένα κοριτσάκι 7 μηνών, η Φιλίτσα, κι ένα αγοράκι 9 μηνών, ο Πάνος. Από τον πυρετό τα μωρά είχαν σπασμούς. Οι μάνες τους σα να είχε αδειάσει το κεφάλι τους δεν ξέρανε τι να τα κάνουν. Πάνω σε μια κουβέρτα διπλωμένα τα βλέπαμε να ψήνονται από τον πυρετό χωρίς καμιά βοήθεια. Αυτό κράτησε δυο τρεις μέρες και νύχτες, ώστε οι μάνες παρακαλούσαν συνέχεια ένα στρίγκλο στρατοπεδάρχη, που αυτός τους έλεγε ότι δεν έχουν τίποτε. Με τα πολλά τους έδωσε έναν για συνοδεία και τις έστειλε στη διοίκηση. Όταν έφυγαν δεν τις άφησε να πάρουν τα ρούχα των παιδιών. Τα παιδιά είχαν εντερικά και όταν πήγανε στη διοίκηση τις είχαν στην πόρτα από τις 8 η ώρα

μέχρι τις 2 και τα μωρά τα τελείωνε ο πυρετός. Όποιος περνούσε τις έβριζε με τα χειρότερα λόγια και στο τέλος τους έδωσαν από μια κλοτσιά στα πόδια και τις πήγαν στο νοσοκομείο. Τις έβαλαν στην απομόνωση και στα κρεβάτια με τα παιδιά έβαλαν ταμπέλες: «Κρατούμενος υιός συμμορίτου 9 μηνών». Οι μάνες έβγαλαν τα εσώρουχα τα δικά τους και τα έβαλαν στα πόδια τους. Ήρθε ο γιατρός, καλός άνθρωπος, έγινε έξω φρενών. Τράβηξε τις ταμπέλες, μα οι μάνες δεν τον άφηναν. Και φώναξε μια νοσοκόμα και έδωσε ρούχα για τα παιδιά και στις μάνες φαϊ.

Μια νύχτα άνοιξε η πόρτα της φυλακής κι έριξαν μέσα ένα κορμί, νέα κοπέλα. Πήγαμε κοντά της, αδύνατον ν' ανοίξει το στόμα της, ούτε τα χείλια της ό,τι κι αν της κάναμε. Την αφήσαμε να κοιμηθεί μια μέρα και μια νύχτα ολόκληρη. Στο προσκλητήριο ακούγοντας τ' όνομά μου τότε πήρε θάρρος και μίλησε. Μας είπε πως είχε κρυφτεί σ' ένα κοιμητήριο που μέσα βάζουν τα οστά. Και όλη τη νύχτα την πέρασε να πατάει επάνω σε κεφάλια που αυτά φωσφορίζανε έσπαζαν και βούλιαζαν. Όλη τη νύχτα έλεγε το «Πιστεύω», βγήκε την άλλη μέρα σαν παραλογιασμένη, την πιάσανε.

Άσχημες μέρες, συνέχεια οι επιχειρήσεις. Όλες σκεπτόμαστε τα αγαπημένα μας πρόσωπα. Θυμάμαι μια μάνα που κάθε ώρα και στιγμή έλεγε: «Όπως τρέχει το νερό, να τρέχει το κακό μπροστά σου, Γιάννο λεβέντη μου». Η μάνα αυτή, από αρχοντογέννα, όταν μας την φέρανε, της έκανε ο γιατρός απόξεση. Από το ξύλο την είχαν σχίσει από κάτω οι άγριοι και της είχαν βάλει βραστά αυγά στις μασχάλες. Όταν την έδερναν, από το ξύλο της ήρθε τέτοια αιμορραγία που ένας από τους εταξίτες την λυπήθηκε και της έδωσε δύο δικά του σώβρακα και άλλαξε. Και η μάνα παράγγειλε στο γιο της πως της τα έδωσε. Και ο γιος όταν έγινε συμπλοκή και η τύχη έφερε να πιάσει ο γιος αυτόν που έδωσε τα σώβρακα, εισηγήθηκε και του χάρισαν τη ζωή.

Μας ήρθαν από το Μ... Σε πονάει η καρδιά σου όταν βλέπεις τον κόσμο, γυναίκες με μωρά, γέρους που έτρεμαν, γριές με κατά-

λευκα μαλλιά και με τσουβάλια στην πλάτη. Μια κοπέλα με μωρό, πολύ ωραία, με δυο κοτσίδες και κάτι μάτια αμυγδαλωτά, μας είπε πως το σπιτάκι ήταν με δώμα και στάθηκαν με τις λόγχες και το ξήλωσαν. Και αυτή την χτύπησαν, ως και το πάπλωμα τους το εκάνανε κομμάτια. Μας είπε πως μπροστά της σκότωσαν ένα γέρο πατέρα, μια μάνα και το κορίτσι τους 20 χρονών. Το κορίτσι όταν το έστησαν στον τοίχο έσπρωξε με τα πόδια τα χαλίκια και κρατούσε από την άκρη το φουστάνι της μην τύχει πέφτοντας και φανεί τίποτα. Πολύ τους κλάψαμε, ήταν μέρες που είπαμε να βγουν οι πεθαμένοι να μπουν οι ζωντανοί.

Δεύτερος χρόνος που είμαστε φυλακή, 3 του Απρίλη, αυτή τη μέρα τη θυμούμαστε. Μας ειδοποίησαν να πάμε με την πρόεδρο του χωριού για μια, λέει, ανακρισούλα. Και δε χρειάζεται να πάρουμε ρούχα κι εμείς τους πιστέψαμε και φύγαμε από τα σπίτια μας δίχως να πάρουμε τίποτε, είχαμε και μωρό. Ξεκινήσαμε περίπου τα δύο τρίτα του χωριού και περάσαμε το ρέμα. Περπατήσαμε δυο ώρες. Πήγαμε στο άλλο χωριό, είδαμε τις πόρτες και τα παραθυρόφυλλα όλα κλειστά. Δεν είδαμε άνθρωπο στο δρόμο. Ήταν πολύ άγρια, λέγαμε τι θα μας κάνουν. Μας οδήγησαν σ' έναν κινηματογράφο, που επειδή τους ήταν αντίθετος τον είχαν ρημάξει. Όχι μόνο δεν άφησαν πόρτες και παράθυρα, αλλά και το πάτωμα με τσάπες το είχαν ξηλώσει. Ούτε φως μας είχαν το βράδυ. Εκείνο το βράδυ είχε φεγγάρι και μ' έναν βουβό κατορθώσαμε και πήραμε κεριά και λαμπάδες κι έτσι είχαμε λίγο φως. Μα πεινούσαμε και κρυώναμε πολύ. Είχαμε όμως θάρρος και πολλοί λέγανε αστεία! Όταν προχώρησε η νύχτα, όλοι μαζί άντρες, γυναίκες νιώθαμε τόσο αδελφικά γίναμε παρέες παρέες και κανονίσαμε από δυο άντρες στην παρέα που ξαπλώναμε στο ξεχαρβαλιασμένο πάτωμα έναν στην αρχή κι έναν στο τέλος. Είχαμε κι ένα μωρό που λες και καταλάβαινε τις ώρες που περνούσαμε, δεν έκλαιγε μόνον κοιτάζε κοιτάζε. Όταν το έβαλε η μάνα του στην αγκαλιά για να κοιμηθεί, όλοι ήθελαν να δώσουν τα σακάκια τους να το τυλίξει για να ζεσταθεί. Το πρωί ήρθαν και μας έβρισαν με τον πιο χειρότερο τρόπο, μα εμείς δεν τους προσέχαμε και όταν

άφησαν επισκεπτήριο, ο κόσμος μας έφερε τσάι με κατσαρόλες και φάγαμε. Μας φέρανε και μέλι. Αυτό κράτησε τρεις τέσσαρες μέρες. Την τέταρτη μέρα μας φόρτωσαν σε τρία φορτηγά αυτοκίνητα και μας πήγαν στην πρωτεύουσα. Η χαρά μας ήταν μεγάλη γιατί είχαμε φοβηθεί μην τύχει και μας έβαζαν μπροστά στις επιχειρήσεις, όπως έπαθαν σ' ένα άλλο χωριό και σκοτώθηκαν γυναίκες και τραυματίστηκαν πολλές.

Μες στ' αυτοκίνητα τα κορίτσια και τ' αγόρια τραγουδούσαν τις «Σουλιώτισσες» και όταν περάσαμε από ένα άλλο χωριό, οι φρουροί τούς φώναζαν να σκάσουν, μα αυτοί τραγουδούσαν. Οι πιο μεγάλοι τα καμάρωναν. Οι φρουροί θέλησαν, αφού με τους μεγάλους δεν τα κατάφεραν να πιάσουν κουβέντα, να δώσουν στο μικρό κουραμάνα και караμέλες. Μα αυτό πού να τα πάρει. Τους έλεγε: «Έχουμε και μεις στο σπίτι μας». Αν και πεινούσε δεν τα έπαιρνε.

Οι επιχειρήσεις συνεχίζονται. Έχει έρθει πολύς στρατός. Είχε έρθει ένα βαπόρι οπλιταγωγό που συνέχεια έβγαζε στρατό και αυτοκίνητα και ζώα. Το βράδυ ήρθε και σε μας ένας με πολλά άστρα, μιλούσε, μιλούσε και μας έβριζε. Μας είπε πως του Άι-Λιού θα μας φέρει τους άντρες μας όλους σκοτωμένους, μα εμείς λέγαμε κρυφά: «Να τα πάθεις εσύ».

Μια νύχτα στις δέκα περίπου, άνοιξε η πόρτα της φυλακής και μας έριξαν μέσα μια κοπέλα με μακριά μαλλιά που ήταν ως 17 χρονών. Το όλον της έδειχνε πως είχε πάρει άσχημο δρόμο, ήταν να τη λυπάσαι. Μας την έριξαν μέσα για να λένε πως είμαστε και μεις και να την παίρνουν οι φρουροί ό,τι ώρα ήθελαν. Μα λογαριαζαν με το δικό τους μυαλό. Θυμάμαι, μια γυναίκα που ήταν από το χωριό της, την άρπαξε και της είπε: «Δω που σε φέρανε δεν περνούν αυτά. Αν ξαναβγείς έξω μ' αυτούς και γυρίσεις θα σε πνίξω. Αν πάλι σταθείς στη θέση σου, θα έχεις από μας αυτά τα λίγα τρόφιμα. Θα μπεις και συ στο λογαριασμό και θα 'χεις και την αγάπη μας». Ήρθαν να την πάρουνε μα δεν πήγε. Τα μαλλιά τα κάρφωσε και στο καρρέ της έβαλε μια παραμάνα και χώθηκε

κάτω από μια κουβέρτα. Όσες φορές την φώναζαν για έξω, δεν πήγε. Μετά την αγαπήσαμε και της δίναμε μια κουταλιά λάδι, όπως και μεις μοιραζόμαστε από μια κουταλιά λάδι. Σαν είδαν ότι δεν πέτυχε το σχέδιό τους τη βγάλανε.

Αρχές Μαΐου, να πάει και να μην ξανάρθει. Μια αυγή ακούσαμε ριπές από πολυβόλο και ξέραμε πως ήταν λεβέντες από το Α.Μ. Πέφτανε στα καλύτερα νιάτα τους. Πόσο τους κλάψαμε και να ήταν οι πρώτοι ή οι τελευταίοι...

Μας έφεραν μια λεχώνα από το Μ. Την άδειασαν από το φορτηγό σαν σακούλα. Από τη μέρα που την έφεραν δεν μας μίλησε. Με τα παρακάλια τής ανοίξαμε το στόμα για μια κουταλιά λάδι ή γιαούρτι. Ήταν τυλιγμένη σ' ένα πάπλωμα και είχε συνέχεια αιμορραγία. Όσες ώρες είχε τα μάτια κλειστά ήταν σα νεκρή. Φοβόμασταν από ώρα σε ώρα ότι θα πεθάνει. Την άρπαξαν από το σπίτι της λεχώνα γιατί λέει είχε πάει γλυκά στους λεβέντες μας. Την χτύπησαν πολύ. Το παιδί της πέθανε κι αυτή την έφεραν φυλακή με αιμορραγία. Εκείνο το πάπλωμα έχει σ' όλες τις μεριές του αίμα. Μια μέρα την έπιασε πόνος δυνατός, είχε ξυλιάσει δεν μπορούσαμε να της κάνουμε ούτε ένα ζεστό. Μετά από καιρό την άφησαν.

Ένα μωρό αβάφτιστο το βαφτίσανε μέσα, το είπανε Χριστίνα.

Μέρα παρά μέρα έρχονταν και μας μοίραζαν κατασχετήρια από τις περιουσίες μας. Δεν ορίζαμε τίποτα ούτε τα ρούχα μας. Μα εκείνο που μας ενδιέφερε ήταν να γλιτώσουν τ' αγαπημένα μας πρόσωπα. Αλλά και το συνεχές μοίρασμα των «τσεκ», όπως τα λέγαμε ήταν πολύ άσχημο. Μια μάνα γρα σκέφτηκε να το σταματήσει, να τους δείξει πως δεν μας μέλει. Μια μέρα σηκώθηκε και τους είπε όταν ήρθαν με τα κατασχετήρια: «Θα μας πάρετε τα πάνου και τα κάτου, τις σάρες, τον κατήφορο και του Άι-Λια τον ανήφορο. Τα παιδιά μας να γλιτώσουμε, δεν μας νοιάζει». Κι έτσι τέλειωσε η ταχτική διανομή.

Ήρθε και η Μεγάλη βδομάδα. Για μας ήταν πραγματική. Είχαμε μέρες να φάμε μαγειρεμένο φαΐ. Μια ρέγγα τη μοιραζόμαστε 4 ή

5 γυναίκες και λέγαμε πως αν τρώγαμε μια κουταλιά λαδωμένο φαγητό το λάδι θα φαινόταν σαν που κάνουν οι γριές.

Το μεγάλο κακό ήταν το πλύσιμο. Φοβερό για μας με τα μωρά. Μας πήγαιναν στη βρύση με συνοδεία, να πλύνουμε κάθε 8 μέρες. Και ο κόσμος που περνούσανε, κρυφά, τάχα, πως θα περάσει, μας έδινε ό,τι είχαν και μεις τα κρύβαμε στ' άπλυτα και με πόση λαχτάρα μας περίμεναν οι άλλες να τους πούμε τι μας έδωσαν. Δίναμε τα σκουλαρίκια για ένα ψωμί και τα δαχτυλίδια για μια φάβα.

Είχαμε ψείρες. Με είχε πιάσει ένας φόβος, όλη τη νύχτα δεν έκλεινα μάτι, για να ψειρίζω το παιδί. Ένα πρωί ένα παλικάράκι θέλοντας να μας κάνει ένα αστείο, πιάνοντας τίς μασχάλες του μας λέει: «Μονά ή ζυγά;» Αλλά οι φρουροί δεν τα σήκωναν τέτοια να τους ειρωνεύεσαι. Και ένας διάολος τον πιάνει από το σβέρκο και του λέει: «Αν σε μισή ώρα δε μου φέρεις ψείρες θα σε δέρνω μια ώρα». Και το τέρας να κοιτάζει μήπως του δώσει καμιά ψείρα κανείς. Τώρα πώς κατόρθωσε μια γριά παράλυτη να κουνηθεί και να δώσει σε άλλη και η άλλη σ' άλλη μια ψείρα, δεν ξέρω. Πάντως η ψείρα βρέθηκε κι ο Στεφανής γλίτωσε το ξύλο.

Ήρθαν τα μαύρα χαμπέρια για τον Μπαλέκια. Η μάνα του σαν της το φώναξε ο σκοπός, ήταν μια γριά λεβεντογυναίκα, είπε: «Το παιδί μου δεν ζει και να ζω εγώ;» Έτρεξε από το τρίτο πάτωμα να πέσει να σκοτωθεί. Την άρπαξαν αυτές που κάθονταν στο παράθυρο την τελευταία στιγμή. Χρειάστηκε να παλέψουν για να την τραβήξουν πίσω. Την ίδια στιγμή είδαμε τα μαλλιά της να γίνονται ολόλευκα και την γριά τρελή να ετοιμάζεται να πάει φαΐ στο παιδί της, να γυρίζει στο θάλαμο μέσα, να πέφτει σε αναισθησία. Όταν την άφησαν ήταν ράκος.

Θα σου γράψω κι άλλα είναι πολλά, η φίλη σου Γραμματική.

[Κατά τον εμφύλιο πόλεμο στη Σάμο οι οικογένειες των ανταρτών βασανίζονταν ανελέητα. Στις επιχειρήσεις του 1949 γυναίκες, μάνες, κόρες ανταρτών, φυλακισμένες στα διάφορα χωριά, τις μετέφεραν στην πρωτεύ-

ουσα της Σάμου, στο Βαθύ, και τις φυλάκισαν στις αποθήκες του Σούτου· από κει οι περιγραφές.

Το τελευταίο περιστατικό αναφέρεται στην τραγική μάνα του Αλέκου Κιάσου (Μπαλέκια) τη στιγμή που έμαθε πως ο αντάρτης γιος της σκοτώθηκε από νάρκη στην τοποθεσία Πλάκα, τον Ιούνιο του 1949.]

31. Χαλάλι και συ κάνε τα για το κόμμα...

ΕΓΡΑΨΕ ΜΙΑ ΚΟΠΕΛΑ

«ΣΤΑΥΡΙΤΣΑ ΕΤΟΙΜΑΣΟΥ». Ντύθηκα με βάλανε στη μέση, με πήρανε. Στο τμήμα μ' έχουν όρθια και με ρωτούνε: «Τι έκανες στην Κατοχή;» «Πού ήσουν μετά την απελευθέρωση;» «Έκανες παρέα με αριστερούς;» «Ήσουν της Αλληλεγγύης;» Το μυαλό μου είχε σταματήσει, το στόμα μου ξερό, άχνα δεν έβγαινε. «Ξέρομε να σε κάνουμε να μιλήσεις...» «Ο φίλος σας ο ράφτης ομολόγησε...» Ξερή εγώ... Με ρίχνουνε τώρα σε μια σκοτεινή αποθήκη. Πέφτω γονατιστή, λίγο λίγο ξεδιακρίνω μπόγους, κορμιά κουλουριασμένα ένα δυο κεφάλια εδώ εκεί ανεσηκωμένα. Δε μιλούνε. Ύστερα μια φωνή λέει: «Εδώ χωριό τάδε, εσύ από πού;» Δε μιλώ κούρνιασα χάμω. Παρακεί ακούω, ξυπνήσανε δυο παιδάκια, είναι κι άλλα πάρα μέσα, καμιά δεκαριά μωρά κλαίνε. Με το ξύπνημα των παιδιών ξαναανάψανε οι ομιλίες. «Χαλάλι και συ κάνε τα για το κόμμα...» με συμβουλεύει μια γριά. Ύστερα μου πετάξανε απ' την πόρτα μια κουβέρτα. Ύστερα, μια νέα που την είχανε δείρει πολύ έπιασε και ξερνούσε αίμα κι έβηχε. Γύρω γύρω άδειασε ο τόπος, φοβούνται. Της βαστούσα το κεφάλι. Εκεί δα έστρωσα και την κουβέρτα μου. Σε μιαν άκρη ανάψανε 2-3 κεράκια. Έφεξε. Πιάσανε και ψέλνανε. Απ' το βήχα της κοπέλας θυμώνουνε οι φρουροί, μπαίνουνε μέσα κλοτσούνε, χτυπούνε, θαρούσανε πως ο βήχας ήτανε κοροϊδία. Τους δείξαμε το αίμα, ένα τσουκάλι γεμάτο και χάμω τα σανίδια κοκκινόμαυρα.

Ύστερα εμένα μου στέλνουνε φαΐ από το σπίτι. Κάθε μεσημέρι τα παιδιά περιμένουνε το καλάθι, γύρω γύρω μαζεύονται. Ύστερα ενεργήσανε οι δικοί μου. Ένας αδελφός μου ήτανε ανάπηρος της Αλβανίας με παράσημα. Με φωνάξανε στο γραφείο, μου λένε: «Υπόγραψε δήλωση». Εγώ έτρεμα. Μου πιάνει το χέρι ο αδελφός

μου και υπογράφω. Με πήρε σπίτι μας. Το μυαλό μου θολωμένο, δε γνώρισα τα δυο παιδιά μου. Ο άντρας μου ένα κουρέλι.

Έκανα μέσα στην αποθήκη εκείνη 34 μερόνυχτα. Όσα είδα δεν ξεχνιούνται. Πολλές φορές οι φρουροί φέρανε είδηση για σκοτωμένους αντάρτες: «Σας φέρνομε τα χαμπέρια»... λέγανε στις γυναίκες και γελούσανε. «Τώρα θα βγείτε» είπανε σε δυο κοντοχωριανές, τάχα για παρηγοριά. «Να μη βγούμε ποτές» είπανε αυτές—ούτε δακρύσανε. Άλλες πιάνανε και θρηνούσανε. Μια πετάχτηκε να πέσει απ' το παράθυρο, τέσσερις τη βαστούσανε και δεν την κάνανε καλά. Ένα πρωί, πώς κατέβηκε απ' την άλλη σκάλα, έκανε πέρα τους φρουρούς και δίνει μια στην πόρτα μπαίνει μέσα ένα παλικάρι, ένας ανεμαλλιασμένος άγγελος, δρασκελά εμάς, αρπάχνει την αδερφή του απ' τις αμασκάλες, τη στήνει μπροστά του όρθια «μη σ' ακούσω και τον κλάψεις, ακούς μαρή, σώπαινε, χαίρουνται τα σκυλιά». Της είχανε φέρει το μαντάτο πως σκοτώθηκε ο άντρας της. Την ταρακούνησε καλά καλά. Της στερέψανε τα δάκρυα. Ύστερα τον τραβήξανε όξω οι φρουροί και τον δέσανε πιστάγκωνα.

32. Ο ήλιος σκοτεινιαστός, βουρκωμένος φαίνεται, με χαιρέτησε

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΑΝΤΑΡΤΗΣ

ΤΟ ΠΡΩΙ ΟΠΟΥ ΞΥΠΝΗΣΑΜΕ 10.5.1948 εξεκινήσαμε όλοι προς το Καλοβάτζια πηγάδι. Καθήσαμε όλη την ημέρα στα υψώματα. Επήγαν δύο παιδιά της αποκρύψεως και πήραν δύο σακιά γαλέτα, έναν τενεκέ πετρελαίου κονσέρβα κρέας (βρήκανε και δυο βαρέλια κονσέρβα χαλασμένη) την ανοίξαμε και κάναμε διανομή εξίσου. Όταν πήρε να σιγλιάσει επήγαμε σε ένα γούπατο για ν' ανάψουμε φωτιά μα άξαφνα ακούμε ριπές και όλμους να πέφτουν στο απέναντι νοτίως ύψωμα. Εμείς είπαμε πως μας είδαν, γι' αυτό φύγαμε από εκείνο το γούπατο και πήγαμε σε ένα άλλο προς βορράν. Ανάψαμε φωτιά και βάλαμε τον γκαζοτενεκέ απάνω και βράσαμε μακαρόνια. Όταν καθήσαμε να φάμε ήλθεν ένας σκοπός και μας είπε: «Στο απέναντι ύψωμα ακούγονται βήματα κι έρχονται προς εμάς». Όλοι τυναχτήκαμε απάνω πήραμε τα όπλα και επήραμε θέσεις.

Τότε ο Θεοχάρης προχώρησε προς το σκοπό, άκουσε τα βήματα πούθε ήρχοντο και φώναξε: «Ε, βρε, τι είστε σεις; Σταματάτε». Τα βήματα σταμάτησαν αποτόμως και όλα τα κινητά ουραία εδούλεψαν αυτομάτως. «Είμαστε αντάρτες», απήντησαν, αφού πρώτα όπλισαν. «Ποιοι αντάρτες είστε βρε;» «Του Παπανικολή, εσείς;» «Αντάρτες κι εμείς του Θεοχάρη». «Προχωράτε». Τότε προχώρησαν όλοι και πήγαμε όλοι στη φωτιά. Ο Παπανικολής είχε μαζί του καμιά 25αριά και άλλοι τόσοι που ήμαστε μαζεμένοι εμείς, ~~το~~ όλον 50 περίπου και όταν καθήσαμε στη φωτιά ρωτήσαμε για τις ριπές που ακούσαμε προηγουμένως. «Εμείς βάλαμε, είπε ο Παπανικολής. Χτυπήσαμε τον λόχο που κινείτο για το Κρότι». Τέλος τα μακαρόνια έγιναν διανομή και το καζάνι μπήκε

πάλι επάνω να φιάξουμε κατσαμάκι και για του Παπανικολή το ασκέρι. Όταν τακτοποιήθηκε και αυτό, τότε φώναξα όλους εκεί έγινε η διανομή και εκεί ρώτησε ο Παπανικολής εάν ξέρουμε τα 7 παιδιά που είναι κομμένα από την διμοιρία του Λαοκράτη.

«Πότε κοπήκανε;», ρώτησα. Την ημέρα όπου κινήθηκε ο εχθρός ο Λαοκράτης έφυγε από τους Καψιμαδάδες και βάδιξεν προς Αργοστίλια, είδε μπροστά του εχθρό και έστρεψε προς την Κορομηλιά, μα εκεί ήταν πιασμένο και έπιασαν μάχη, έκαναν κάτω προς τον σταυρωμένον έλατο κι εκεί χαθήκανε τα επτά παιδιά με την Γκόλφω, βγήκε μόνον ο Λαοκράτης και λείπουν έξι ακόμα. Πάντως την άλλη ημέρα επήγε ο Λαοκράτης πάλι στο ίδιο μέρος να δει μήπως είναι κάνα παιδί βαρεμένο τραυματισμένο, φώναξε μήπως είναι κανένα τρυπωμένο και βγει, αλλά τίποτα κανείς. «Δε μου λες, Λιάκουρα, η γυναίκα μου με τις άλλες όπου είχα αφήσει στο Λαοκράτη τι έγιναν;» «Άσε με να φάω πρώτα και θα σου πω μπάρμπα Μήτσο, πάντως έχυσαν μαλλί από λύκο». «Βγήκαν, είναι ζωντανές;» «Ναι ζωντανές είναι όλες και τώρα βρίσκονται όλες στην Κόκκινη Ράχη μαζί με τον Ανδρέα Μούκη». Το κατσαμάκι τελείωσε. «Παπανικολή» φωνάζω «σύνταξη, έτοιμοι παιδιά, θα φύγουμε».

Μπροστά ο οδηγός και από κοντά όλοι οι άλλοι με μικρή απόσταση προχωρούσαμε σιγά σιγά δεν ήτο σκοτάδι και προσεκτικά να μην κυλάμε πέτρες και κάνομε θόρυβο διότι δεν ξέραμε πού υπάρχει εχθρός και πού δεν υπάρχει, αφού κάναμε τρεις στάσεις βγήκαμε στην Αργοστίλια, τότε χαιρέτησα τα παιδιά και εγώ πήρα την Γιαννούλα που είχα μαζί μου και πήραμε κατεύθυνση προς Κοκκινοράχη βαθειά γούπατα, αφού προχωρήσαμε στον ανήφορο αρκετά κουραστήκαμε και καθήσαμε κάτω από έναν έλατο ακουμπήσαμε το κεφάλι στο χέρι και κλείσαν τα μάτια μας. Ασφάλεια όχι πολλή ώρα, ήταν απόβρεχο και κρυώσαμε. Όταν ξυπνήσαμε διακρίναμε τον τόπο καλά. Τότε ρώτησα τη Γιαννούλα: «Βρε Γιαννούλα, πρώτα που ερχόμαστε απάνω δεν έβλεπα καθόλου τώρα βλέπω καλά και μακριά, να έχει φεγγάρι ή μήπως έφεξεν, μπα φεγγάρι δεν είναι θα έχει φέξει κιόλα και δεν καταλάβαμε πώς

πέρασε η νύχτα». Τότε πήραμε τα πράματά μας και βαδίσαμε μέχρι την κορφή. Όταν φθάσαμε την έριξεν και ο ήλιος την ακτίνα του. Α, είπα, με τον ήλιο κάναμε τόκα. «Καλημέρα, καλημέρα ήλιε, ξημερώνει η 11.5.48» είπα. Τη Γιαννούλα άφησα κάτω από τον έλατο και κοιμάται τυλιγμένη με μια πράσινη κουβέρτα και εγώ βγήκα στη ράχη και αγνάντεψα το χωριό. Βλέπω τα αντίσκηνα να έχουν στον άγιον Ηλία επίσης στο χωριό να έχουν στα δυτικά αλώνια στα νότια και ανατολικά, βλέπω επίσης στρατό πολύν να προωθείται με πολλά μεταγωγικά προς δύο κατευθύνσεις. Ένας λόχος προς Δόκανον και ο άλλος προς την Αργοστίλια, στο χωριό μέσα λίγος στρατός φαίνεται και ακούγονται στεφάνια από κάδες να χτυπάν και σπίτια να ξεπατώνονται. Α, είπα, ο Παναής Λιάπης θα πάρει όλη την ξυλεία του χωριού και τις κάδες να τις πωλήσει στο Δαδί (αυτό συμπεραίνω με τον νου μου και θα γράψω όταν εξακριβώσω). Έφθασε πλέον μεσημέρι. Πήγα πίσω στη Γιαννούλα και φάγαμε ψωμί και ελιές, νερό είχαμε πάρει στα παγούρια από την Αργοστίλια. Αφού φάγαμε τότε είπα στη Γιαννούλα να φυλάξει και αυτή σκοπός να κοιμηθώ λίγο διότι νύσταζα. «Ευχαρίστως μπάρμπα», μου είπε και έπιασε αμέσως το καραούλι να κοιμηθώ ήσυχος. Τότε ίσιωσα λίγο τον τόπο και ξαπλώθηκα.

Αφού κοιμήθηκα αρκετές ώρες κάποτε με ξύπνησαν κάτι χλιμιντρίσματα μουλαριού. «Ε, Γιαννούλα, είπα, τι μουλάρια χλιμιντρούν;» «Ήρθε φασισμός στην Αργοστίλια και κατασκήνωσεν εκεί».

Τότε σηκώθηκα απάνω τούς αγνάντεψα λίγο και κάθησα πάνω σ' ένα λιθάρι. Αφού τους παρακολουθήσαμε αρκετή ώρα πήρα τη Γιαννούλα και πήγαμε ως την άλλη κορυφή προς Αγόριανη. Εκεί την άφησα μόνη κι εγώ πήγα σε κάτι σπήλαια ζητώντας τον Μούκη με τις γυναίκες σε κάθε ύποπτο μέρος αναμονής των έκραζα συνθηματικά που ήξεραν το σύνθημά μου, κράξιμο λαγού και πέρδικας. Γύρισα αρκετή ώρα όπου κάποτε τρόμαξα να μου δώσουν την απάντηση «τσικ τσικ τσικ». «Έλα μωρέ πού είσαστε βγάτε έξω, έχω φάει τα θρόνκαλα να σας εύρω». Τότε παρουσιάζεται ο Ανδρέας μπρος μου. Πιάσαμε χέρια και μου είπε πως τις

γυναίκες τις έχει αφήσει πιο πέρα. «Ε, Ανδρέα, σύρε εσύ πάρε τις γυναίκες φέρτες εδώ. Εγώ θα πάω να πάρω τη Γιαννούλα και θα 'ρθούμε δω να ανταμώσουμε». «Εντάξει» λέμε, και ξεκινάμε κάθε ένας την κατεύθυνσή του. Ύστερα από δέκα λεπτά είμαστε όλοι μαζεμένοι εκεί. Οι γυναίκες μόλις με είδαν από τους κινδύνους που πέρασαν στο χωρισμό μας και από χαρά που με βλέπουν τώρα άρχισαν τα κλάματα και δεν ημπορούν να συγκρατηθούν. Προσπαθώ να τις συγκρατήσω αλλά εις μάτην κοπιάζω. «Ε, φωνάζω τότε πιο δυνατά, να σταματήσουν τα κλάματα. Μπρος πάτε τα πράγματα να πάμε να βρούμε μέρος για ύπνο το βράδυ». Κλαίοντας ακόμα πήραν τα ρούχα στα χέρια και πήγαμε πιο πέρα σ' ένα ρεζόβραχον που ήταν μπηγμένος ένας ξερός έλατος κι εκεί ετοιμάσαμε τον τόπο και κοιμηθήκαμε όλοι στη σειρά. Το πρωί ξημέρωσε η 12.5.48. Βγήκαμε στο καραούλι με τον Ανδρέα και οι γυναίκες έμειναν εκεί που είχαμε κοιμηθεί. Το νερό το είχαμε σώσει και γι' αυτό αυτή την ημέρα δεν φάγαμε κανέναν επειδή δεν είχαμε νερό. Τότε λέμε να φύγουμε απ' αυτό το μέρος και να περάσουμε στα Ρούδια λυκότραπο, αφού ο ήλιος είχε κατέβει αρκετά.

Ξεκινάμε και σταματήσαμε στον ακρόλογγο, ειδύλλιο!! Εκεί παρακολουθήσαμε και δεν είδαμε καμιά κίνηση. Προχωρήσαμε στο Καταρράχι, πήραμε μερικές ελιές που είχα αφήσει από καιρό και πήγαμε στον κάτω Ζαμπιό. Βρέξαμε το ξηρό ψωμί ήπιαμε νεράκι πολύ γιατί πολύ διψάγαμε, φάγαμε γεμίσαμε τα παγούρια νερό και ξεκινήσαμε τον δρόμο προς το Πιθηκούκι, Βρομόβρυση και σταματήσαμε στην Αλαταριά. Εκεί είχα αφήσει αλάτι, ένα ταγάρι παξιμάδια και μια βελέντζα αφημένα προσωρινά στην ρίζα από έναν έλατο. Τη νύχτα αυτή που πήγα κι έψαξα δεν τα βρήκα. Τα πήρε ο φασισμός φαίνεται. Γύρισα πίσω στους άλλους και τους είπα: «Δεν βρήκα τα πράγματα». Και ξεκινήσαμε πάλι τον δρόμο. Όταν φθάσαμε στα ρεματάκια στον βράχο που είχαμε κρύψει ρούχα, ελιές και μια ταμιτζάνα κρασί, πήγαμε και τα βρήκαμε όλα άθικτα. Όλοι είχαν χαρά για τ' άλλα πράγματα, εγώ είχα διπλή χαρά για την ταμιτζάνα. Με το κρασί εκεί πήραμε λίγο ψωμί, ελιές και ήπιαμε και κρασί και επειδή το σκοτάδι μεγάλωνε κοιμηθήκαμε εκεί.

Μόλις έδωσαν τα χαράματα τους ξύπνησα όλους: Ξημερώνει η 13.5.48. Εμπρός γρήγορα να προλάβουμε να πιάσουμε το δασωμένο μέρος και γοργά προχωράμε τον δρόμο και σε λίγο βρήκαμε το ρεματάκι Πέτρας, γεμίσαμε τα παγούρια νερό και ανεβήκαμε στο ύψωμα. Βγάλαμε αμέσως καραούλι και καθήσαμε όλοι κοντά σε κάποιο τσομοτό έλατο. Εκεί που καθόμαστε, άλλος χτενιζότανε, άλλος ψειριζότανε, ακούμε μια φωνή: «Ε, και σας έπιασα». Ήταν ο Γιώργος Ματαράς, γνωρίσαμε τη φωνή του, σηκωθήκαμε απάνω τον υποδεχτήκαμε και καθήσαμε πάλι κάτω.

–Έλα Γιώργο, πες μας νέα, τι ξέρεις;

–Άκου μπάρμπα, ένα ένα, αλλά είναι και δυσάρεστα. Ξέρω θα στενοχωρηθείς, αλλά εγώ θα σου τα ειπώ. Η θυγατέρα σου η Ελένη με τον μικρό Γιώργο, τα βρήκα στη Συκιά. Η Λένη είχε φορτωθεί τον Γιώργο με μια τριχιά πίσω της και κείνο το καημένο κοιμότανε. Ποιος ξέρει τι ταλαιπωρίες είχαν τραβήξει και τα δυο τους μέχρι εκεί». Τότε αναστέναξα βαθιά και βούρκωσαν τα μάτια μου. Καθώς η γυναίκα μου Πανώρια ήταν στο πλευρό μου, άρχισε τις φωνές και τα κλάματα: «Παιδάκια μου, κομπάκια, πώς σας έχασα...» Τότε άρχισαν και οι άλλες γυναίκες τα κλάματα όπου δεν μπόρεσα να κρατήσω άλλο, τραβήχτηκα πιο πέρα και κάθησα μόνος μου μέχρι που συνήλθα. Κατόπιν πήρα ύφος σοβαρό και πήγα πάλι στο Γιώργο. «Λοιπόν Γιώργο, τι απέγιναν; Ξέρεις εάν τα έχουν πιάσει οι φασίστες ή όχι;» «Ναι, μπάρμπα, τα έπιασαν μαζί με όλον τον άλλον άμαχο πληθυσμό και τους πάνε για τη Λαμία, έτσι έμαθα, με τα μάτια μου δεν είδα». Η μάνα πάλι άρχισε να φωνάζει: «Αχ! Αχ! Παιδάκια μου, κομπάκια μου σας έχασα». Τότε της έκανα κουράγιο πως τα παιδιά δεν θα πάθουν τίποτα. «Είναι με πολλές χιλιάδες άλλον δημοκρατικόν κόσμο και δεν τ' αφήνουν να πάνε χαμένα, ας είναι και μικρά». «Αχ!» λέει η Πανώρια, «έβαλα την εμπιστοσύνη στο Νίκο τον αδερφό σου κι έστειλα τα παιδιά απάνω αλλά αυτός τα απaráτησε κι έφυγε, αχ, αχ, παιδάκια...»

–Ο δικός μας στρατός τι έγινε Γιώργο; «Αυτού απάνω πάντως, έδωσαν μάχη γερή, αλλά τι αποτελέσματα δεν ξέρω. Ξέρω μόνον

ότι ο στρατός ήτανε πάρα πολύς και μεις σκορπίσαμε όπου μπορούσε ο καθένας. Εμείς από τον Παρνασσό ήλθαμε εδώ οι άλλοι Λοκρινιώτες για τη Λοκρίδα». «Και πού είναι οι άλλοι χωριανοί μας που ήλθαν εδώ;» «Τι να σου πω μπάρμπα-Μήτσο πήγαν όλοι και παρουσιάστηκαν στη Λαμία». «Τι; Παρουσιάστηκαν όλοι;» «Ναι, μπάρμπα, όλοι όσοι είχαν επιστρατευθεί τώρα το φθινόπωρο και δώθε». «Βρε τους κερατάδες έφαγαν όλα τα χιόνια έξω και τώρα με μια φοβέρα του Σοφούλη πήγαν όλοι και παρουσιάστηκαν». Τέλος δεν μπόρεσα να κάνω άλλη συζήτηση, πήγα πιο κάτω σε μια λάκκα και έκανα βόλτες μόνος μου μέχρι το βράδυ. Όταν νύχτωσε φώναξαν «είναι έτοιμα». Και πήγα και κοιμήθηκα χωρίς ούτε να φάγω.

Το πρωί στα χαράματα με ξύπνησε η γυναίκα μου και βγήκα αμέσως στο καραούλι, αφουγκράζομαι μήπως ακούσω τίποτα και σιγά σιγά άρχισε να φέγγει κανονικά και να διακρίνω όσο λίγο προς λίγο και περισσότερο. Κάθησα ώρα πολλή στο καραούλι όπου ο ήλιος σκοτεινιαστός, βουρκωμένος φαίνεται, με χαιρέτησε και αυτός μόλις διακρίνεται μέσα στα σύννεφα να βγαίνει στη ράχη Φασούλας. «Καλημέρα», του είπα πάλι και σημειώνω την ημερομηνία: 14.5.48.

[Υποσημείωση: Σελίδες από κουρελιασμένο ημερολόγιο του Ρουμελιώτη αντάρτη Καρατζά. Δεν ξέρω ούτε το όνομά του ολόκληρο, που σκοτώθηκε καθώς κι η γυναίκα του στον εμφύλιο πόλεμο.]